

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ:

«1821. Η Επανάσταση και οι απαρχές του ελληνικού αστικού κράτους»

I.

Το βιβλίο «1821. Η Επανάσταση και οι απαρχές του ελληνικού αστικού κράτους» εκδόθηκε, με αφορμή τη συμπλήρωση 200 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, στα τέλη της περασμένης χρονιάς από τις εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή». Είναι συλλογικό έργο και συγγράφηκε με την επιμέλεια του Τμήματος Ιστορίας της Κ.Ε. του ΚΚΕ.

Η συμπλήρωση 200 χρόνων από την Επανάσταση του 1821 αποτελεί σημαντική ευκαιρία για να προσεγγίσουμε και να γνωρίσουμε βαθύτερα τα γεγονότα που οδήγησαν στην συγκρότηση του ελληνικού αστικού κράτους, όπως και τις τοπικές και διεθνείς οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες αυτά εκδηλώθηκαν.

Η νέα έκδοση του Τμήματος Ιστορίας, εμβαθύνοντας από ταξική - μαρξιστική σκοπιά στις διεργασίες και τα γεγονότα της περιόδου, αποτελεί πολύτιμο γνωστικό εργαλείο στα χέρια των μαθητών, των φοιτητών και των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων, ιδεολογικοπολιτικό όπλο στα χέρια της εργατικής τάξης και των βιοπαλαιστών της πόλης και του χωριού. Πολύ περισσότερο, αφού, στα πλαίσια του γιορτασμού των 200 χρόνων από την Επανάσταση, - και σε όλη τη διάρκεια αυτού του

χρόνου, - φουντώνει η αστική προπαγάνδα και τα αστικά ιδεολογήματα γι' αυτήν.

Οι αναγνώστες και οι αναγνώστριες της έκδοσης θα αποκτήσουν χρήσιμα εφόδια για την αντιπαράθεσή τους με τους «μύθους» της αστικής ιστοριογραφίας όλων των αποχρώσεων, αλλά και θα βρουν «απαντήσεις» σε ένα πλήθος ερωτημάτων που αφορούν την Επανάσταση και τη συγκρότηση του ελληνικού αστικού κράτους, όπως:

*** Ποια ήταν η κατάσταση που επικρατούσε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και γενικότερα στην Ευρώπη τις παραμονές της Επανάστασης;

*** Γιατί η Επανάσταση εκδηλώθηκε το 1821 και όχι νωρίτερα;

*** Τι ρόλο έπαιξαν οι διάφορες κοινωνικές δυνάμεις, οι κοτζαμπάσηδες, οι Φαναριώτες, οι αστοί, τα λαϊκά στρώματα, η Εκκλησία;

*** Ποιες δυνάμεις ηγήθηκαν στον επαναστατικό αγώνα;

*** Ποιος ο χαρακτήρας της Επανάστασης;

*** Γιατί υπήρξαν έριδες ανάμεσα στις δυνάμεις της Επανάστασης και εμφύλιοι πόλεμοι;

*** Ποια ήταν τα πρώτα βήματα προς τη συγκρότηση του ελληνικού αστικού κράτους;

*** Πώς «διάβασε» το ΚΚΕ το 1821 από την ίδρυσή του μέχρι και σήμερα;

Τα κείμενα της έκδοσης, μέσα από τη μελέτη μιας πληθώρας ιστορικών ντοκουμέντων, απομνημονευμάτων των πρωταγωνιστών της Επανάστασης και της σχετικής βιβλιογραφίας, αποδεικνύουν ότι η **Επανάσταση του 1821 πραγματοποιήθηκε σε μια περίοδο κατά την οποία ψυχορραγούσε ο παλιός φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής, η**

καπιταλιστική εξουσία είχε επικρατήσει στα σημαντικότερα οικονομικά κέντρα της εποχής και ταυτόχρονα οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής επεκτείνονταν διαρκώς, κλονίζοντας τη σταθερότητα των φεουδαρχικών αυτοκρατοριών. Μάλιστα, ειδικότερη αναφορά γίνεται στις συνέπειες που είχαν αυτές οι εξελίξεις στην οικονομική και την πολιτική δομή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, λάμβανε χώρα η συγκρότηση της ελληνικής αστικής τάξης που ασφυκτιούσε μέσα στα περιοριστικά πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και η αστικοποίηση μερίδας των γαιοκτημόνων και ελληνόφωνων Ορθόδοξων Χριστιανών που συμμετείχαν στις οθωμανικές κρατικές δομές. Αυτές ήταν οι κοινωνικές δυνάμεις που πρωτοστάτησαν στην Επανάσταση, επιδιώκοντας το σπάσιμο των φεουδαρχικών δεσμών και τη συγκρότηση ενός αστικού έθνους - κράτους. Η νέα αστική εξουσία και το κράτος που την υπηρετούσε αποτυπώθηκαν και στο πλαίσιο των Συνταγμάτων της Επανάστασης.

Ωστόσο, οι δυνάμεις που πρωτοστάτησαν στην Επανάσταση, εξαιτίας και των ιδιαίτερων συμφερόντων τους, δεν είχαν ενιαία αντίληψη για τον τρόπο κατάκτησης, τη μορφή και τις διεθνείς συμμαχίες της νέας αστικής εξουσίας και αυτό πυροδότησε μια σειρά από αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του επαναστατικού στρατοπέδου που έφτασαν έως και την εκδήλωση ανοιχτών ένοπλων συγκρούσεων, γεγονός καθόλου πρωτοφανές στην ιστορία των αστικών επαναστάσεων και παράλληλα απαραίτητο για την εδραίωση της νέας αστικής εξουσίας. Τελικά, στην αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας, στη συγκρότηση του ελληνικού αστικού κράτους και στην προσπάθεια δημιουργίας των δομών του από τον Καποδίστρια αποτυπώθηκαν και αυτές οι αντιπαραθέσεις.

Φυσικά, οι αναγνώστες και οι αναγνώστριες της έκδοσης θα αναρωτηθούν πώς μια έκδοση για ένα ιστορικό γεγονός που απέχει δύο αιώνες από την εποχή μας μπορεί να ενδιαφέρει κάποιον σήμερα και ειδικότερα όσους δεν έχουν άμεση σχέση με τη μελέτη της Ιστορίας ή ενδιαφέρον γι' αυτή;

Στην πραγματικότητα, αυτό το γεγονός αποτελεί τη γενέθλια πράξη του ελληνικού αστικού κράτους και επομένως διαμόρφωσε το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινήθηκαν οι εξελίξεις των επόμενων χρόνων και η ταξική πάλη έως και τις μέρες μας. Αυτός είναι εξάλλου και ο λόγος που από την ίδρυσή του το Κόμμα μας ασχολήθηκε επανειλημμένα και επιμελώς με την Ιστορία του 1821 και πάνω στα ιστορικά συμπεράσματα που έβγαλε στήριξε και τη στρατηγική του, παρά τις αδυναμίες και τις ελλείψεις αυτών των συμπερασμάτων που καταγράφονται και σε αυτήν την έκδοση.

Εξίσου σημαντικό είναι όμως και το ότι η μελέτη της Ιστορίας, αν και ποτέ δεν προσφέρει «έτοιμες λύσεις», τροφοδοτεί με χρήσιμα ιστορικά διδάγματα που σχετίζονται με το παρόν και το μέλλον της ταξικής πάλης. Γι' αυτό, ήδη από πέρυσι, η κυβέρνηση συγκρότησε την Επιτροπή «Ελλάδα 2021», η οποία υπάγεται στον πρωθυπουργό, με σκοπό την κατάρτιση και το συντονισμό των σχετικών κρατικών δράσεων και εκδηλώσεων. Μέσω των δράσεων της Επιτροπής, επιδιώκεται να προβληθούν και να επικρατήσουν η ιστορική «ανάγνωση» και τα σύγχρονα μηνύματα - συμπεράσματα από τη σκοπιά της αστικής τάξης. Ως κυρίαρχο μήνυμα και επίκαιρο πολιτικό δίδαγμα παρουσιάζεται η λεγόμενη «εθνική ενότητα», τόσο ως στοιχείο που οδήγησε στην επικράτηση και την επιτυχία της Επανάστασης όσο και ως σημερινή «αναγκαιότητα» για το παρόν και το μέλλον της χώρας. Ως προς αυτό, είναι χαρακτηριστική η παρακάτω τοποθέτηση της προέδρου της Επιτροπής «Ελλάδα 2021»: «Όλοι οι Έλληνες μαζί, ενωμένοι και προσηλωμένοι. Να συμπληρώνουμε ο ένας τον άλλο, γιατί υπάρχουν πάρα πολλά που μας ενώνουν και πολύ λίγα που μας χωρίζουν. Και είναι ένα μάθημα που πρέπει να πάρουμε με αφορμή τα 200 χρόνια. Να μείνουν αυτά που μας ενώνουν». Με «όμορφα» λόγια, δηλαδή, γίνεται προσπάθεια οι ταξικές αντιθέσεις να περάσουν σε δεύτερο και τρίτο πλάνο ή και να εξαφανιστούν εντελώς από το «κάδρο» με στόχο την ενότητα (δηλαδή την υποταγή) στα «θέλω» του μεγάλου κεφαλαίου και στις εκάστοτε προτεραιότητες της καπιταλιστικής εξουσίας.

Στην πραγματικότητα, όπως αποδεικνύεται από τη μελέτη της Ιστορίας της Επανάστασης του 1821 και απ' όλη την Ιστορία της ανθρωπότητας, η «εθνική ενότητα» δεν υπήρξε ποτέ και ούτε είναι δυνατό να υπάρξει σε συνθήκες ανειρήνευτων ταξικών αντιθέσεων και πάλης. Οι ταξικές αντιθέσεις ήταν, είναι και θα είναι, – όσο υπάρχουν ταξικές κοινωνίες, – πανταχού παρούσες, καθώς δεν δημιουργούνται και δεν καθορίζονται από τις όποιες υποκειμενικές διαθέσεις και επιδιώξεις. Έχουν αντικειμενικό χαρακτήρα και είναι ασυμφιλίωτες.

Και αν το 1821 η αστική επανάσταση αποτελούσε τη μοναδική διέξοδο στο κοινωνικό αδιέξοδο της φεουδαρχίας, στη σημερινή εποχή η σοσιαλιστική επανάσταση για την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας είναι η μοναδική προοδευτική απάντηση απέναντι στο γερασμένο καπιταλιστικό σύστημα που σπέρνει φτώχεια, κρίσεις και πολέμους.

II.

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει δέκα αυτοτελή κείμενα-θεματικές ενότητες, στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους, καθώς και εκτενή πρόλογο, αναλυτικό χρονολόγιο και βιβλιογραφία.

Το πρώτο κείμενο έχει τίτλο: *«Η κομματική ιστοριογραφία για το χαρακτήρα και τις κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης του 1821 και η στρατηγική του ΚΚΕ»*. Σ' αυτό το κείμενο επιχειρείται μια κριτική αποτίμηση της πορείας της κομματικής ιστοριογραφίας. Ειδικότερα επισημαίνεται ότι σε αυτή, υπό το βάρος σειράς ιστορικών γεγονότων (όπως, για παράδειγμα, η αδυναμία τελικής στρατιωτικής επικράτησης της Επανάστασης με τις δικές της δυνάμεις, ο ρόλος των ξένων Δυνάμεων στην επιβολή της μοναρχίας, μη ενσωμάτωση στο πρώτο ελληνικό κράτος σημαντικών αστικών κέντρων με ελληνικό και ελληνόφωνο πληθυσμό, κλπ.),

υποτιμήθηκε ο αστικός χαρακτήρας της Επανάστασης και υπερτιμήθηκε η εξάρτησή του από τις λεγόμενες Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής. Το γεγονός αυτό είχε σημαντικές συνέπειες και στη διαμόρφωση της στρατηγικής του ΚΚΕ, αφού η τελευταία στηρίχτηκε στην πεποίθηση ύπαρξης φεουδαρχικών υπολειμμάτων τόσο στην ελληνική οικονομία όσο και στο εποικοδόμημα του ελληνικού κράτους.

Το δεύτερο κείμενο έχει τίτλο «*Η ιδιοκτησία στον μετέπειτα ελλαδικό χώρο κατά την οθωμανική περίοδο*» και επιχειρεί να φωτίσει τις σχέσεις παραγωγής στο πλαίσιο της φεουδαρχικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που οδήγησαν και στη διαμόρφωση αντίστοιχων ταξικών συμφερόντων. →→→ {Το ζήτημα έχει ειδικό ενδιαφέρον γιατί εξηγεί τη στάση στην Επανάσταση του 1821 κοινωνικών δυνάμεων, - ορθόδοξων, ελληνικών και ελληνόφωνων με παράδοση συμμετοχής στις δομές διοίκησης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, - που, αν και υπό καθεστώς υποτέλειας, συμμετείχαν και στα κατώτερα όργανα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είχαν προνόμια διοικητικά και οικονομικά. Δείχνει όχι μόνο την ταξική διαφοροποίηση των ελληνικών (και όχι μόνο) πληθυσμών, αλλά και τη διαστρωμάτωση μέσα στις τάξεις (π.χ. την ύπαρξη ανώτερων προεστών, κοτζαμπάσηδων, αλλά και κατώτερων τμημάτων τους, καθώς και ένοπλων τμημάτων για λογαριασμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως οι αρματολοί). Πρόκειται για κοινωνικές δυνάμεις ενταγμένες στα όργανα εξουσίας της φεουδαρχικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίες είχαν αντιθέσεις με αυτήν. Ήθελαν πλήρη ιδιοκτησία της γης, πλήρη δικαιώματα σε σχέση με τους Οθωμανούς μουσουλμάνους, αλλά οι περισσότερες, - κυρίως οι ανώτερες, - δεν περιλαμβάνονταν στους οργανωτές της Επανάστασης. Από τα κατώτερα ένοπλα τμήματα προήλθαν οι στρατιωτικοί οπλαρχηγοί. Αυτοί που ηγήθηκαν της Επανάστασης ήσαν οι έμποροι και οι πλοιοκτήτες, που αποτελούσαν τα πιο δυναμικά τμήματα της αστικής τάξης και είχαν ελληνική συνείδηση. Η έντονη διαστρωμάτωση παίζει ρόλο και στην εξέλιξη της Επανάστασης, στις συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών της δυνάμεων, στο ποια αστικά κέντρα τελικά συμμετείχαν στην Επανάσταση. [Δεν συμμετείχαν, αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα με έντονο ελληνικό στοιχείο, όπως η Σμύρνη, η Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλονίκη, κ.ά., ενώ συμμετείχαν τα αστικά κέντρα της Πελοποννήσου και

της Ρούμελης, νησιών του Αιγαίου, που λόγω εδαφικής και ιστορικής ιδιομορφίας ήταν πιο απομακρυσμένα από τα κεντρικά όργανα εξουσίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας]]←←←.

Με τη δομή της οθωμανικής εξουσίας ασχολείται το τρίτο κείμενο, που έχει τίτλο *«Οι αλλαγές στο οθωμανικό εποικοδόμημα τις παραμονές της Ελληνικής Επανάστασης»*.

Το τέταρτο κείμενο, με τίτλο *«Η λειτουργία του Ορθόδοξου Οικουμενικού Πατριαρχείου μέσα στους κόλπους της οθωμανικής φεουδαρχικής εξουσίας»*, προσπαθεί να καταγράψει το ρόλο της Εκκλησίας στα πλαίσια του οθωμανικού κράτους. →→→ {Μία από τις πρώτες πράξεις της οθωμανικής εξουσίας μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης υπήρξε η «αποκατάσταση» της ιεραρχίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας (η οποία βρισκόταν «ακέφαλη» από το 1450), με τη σύγκληση Συνόδου και την ανάδειξη νέου Πατριάρχη. Η οθωμανική εξουσία διεύρυνε και ενίσχυσε τα προνόμια και τις αρμοδιότητες της Εκκλησίας, καθιστώντας την τμήμα του οθωμανικού κρατικού μηχανισμού. Μέσα από ένα σύνθετο πλέγμα θρησκευτικών, νομοθετικών, εκπαιδευτικών, φορολογικών και άλλων εξουσιών, η Εκκλησία κατέστη ο επικεφαλής - και κατά προέκταση ο ρυθμιστής κάθε πτυχής της ζωής - της διαμορφωθείσας κατά το οθωμανικό πλαίσιο «χριστιανικής κοινότητας» των Ρωμιών. Ο Πατριάρχης ήταν υπόλογος μόνο στον ίδιο τον Σουλτάνο. Οι κληρικοί διαπλέκονταν με την κοσμική εξουσία έως και το επίπεδο της τοπικής / περιφερειακής διοίκησης (διαπλοκή που, βεβαίως, οφειλόταν και στο γεγονός ότι πολλοί ανώτεροι κληρικοί προέρχονταν από την τάξη των μεγαλογαιοκτημόνων - κοτζαμπάσηδων). Από ένα σημείο και έπειτα σημαντική ήταν επίσης η διασύνδεση της Εκκλησίας με μερίδα της ανερχόμενης αστικής τάξης - και ιδιαίτερα εκείνους που πήραν την προσωνυμία «Φαναριώτες». Η Εκκλησία λειτούργησε ως ισχυρός προστάτης του ελληνικού κεφαλαίου, ως προνομιακός διαμεσολαβητής του με το οθωμανικό κράτος και ως πολύμορφο στήριγμα έναντι των ανταγωνιστών του. Από νωρίς η Εκκλησία συνδέθηκε με έναν από τους σημαντικότερους μηχανισμούς του οθωμανικού φεουδαρχικού κράτους: Τον φορολογικό. Ακολούθως, ανέλαβε να αποδίδει στην Πύλη έναν ετήσιο

φόρο υποτέλειας, τον οποίο επιμέριζε και συνέλεγε από τους πιστούς ανά την αυτοκρατορία. Πλέον αυτού, ο κλήρος εισέπραττε από το λαό μια σειρά από τακτικές και έκτακτες εισφορές, που αθροιστικά έφταναν ακόμα και το 1/3 των εισοδημάτων του χριστιανού ραγιά. Η Εκκλησία απομυζούσε τους φτωχούς αγροτικούς χριστιανικούς πληθυσμούς, εκμεταλλευόμενη την εργασία τους στις μεγάλες εκτάσεις γης υπό την κατοχή της. Σε αντίθεση, η πλειοψηφία του κατώτερου κλήρου ήσαν και αυτοί φτωχοί βιοπαλαιστές, σάρκα από τη σάρκα των άλλων χωρικών. Αφουγκράζονταν τα προβλήματα και τις αγωνίες τους, αφού υπέφεραν από την ίδια καταπίεση και εκμετάλλευση και γι' αυτό κατά το 1821 πολλοί κληρικοί των χωριών βρέθηκαν στο πλευρό του εξεγερθέντος λαού. Εξαιρέσεις βεβαίως υπήρξαν και στις τάξεις του μεσαίου ή και του ανώτερου κλήρου ακόμα. Όπως οι λόγιοι ιερείς, που, επηρεαζόμενοι από τον Διαφωτισμό, ανέπτυξαν προοδευτική για την εποχή τους σκέψη ή όσοι συμπαρασύρθηκαν από τα επαναστατικά σχέδια της ανερχόμενης αστικής τάξης. Ωστόσο, αυτοί δεν υπήρξαν παρά εξαιρέσεις στον κανόνα, μη δυνάμενοι να αλλάξουν τον χαρακτήρα της Εκκλησίας ως τμήματος του οθωμανικού φεουδαρχικού κράτους. Η Εκκλησία υπήρξε αναπόσπαστο τμήμα, αλλά και πυλώνας, του οθωμανικού φεουδαρχικού καθεστώτος. Η ισχύς και το εύρος της επιρροής της σχεδόν ταυτίζονταν με την ισχύ και την έκταση της αυτοκρατορίας, γι' αυτό υπήρξε και ένας από τους πλέον ενεργούς υπέρμαχούς της. Οι διευρυμένες εξουσίες, η οικονομική της δύναμη, η ιδεολογική της ηγεμονία, καθώς και το εκτενές δίκτυο των εκπροσώπων της, όλα συνηγορούσαν στη με κάθε τρόπο διασφάλιση της υποταγής των πολυάριθμων υποτελών χριστιανικών πληθυσμών. [Συχνά, στη σχετική βιβλιογραφία η Ορθόδοξη Εκκλησία παρουσιάζεται ως ο συνδεδετικός - ενοποιητικός κρίκος του χριστιανικού γένους των Ρωμιών και ως ο βασικός παράγοντας διατήρησης της «εθνικής συνείδησης» κατά την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης. Η Εκκλησία διαφύλαξε τη γραπτή συνέχεια της ελληνικής γλώσσας και (ως η θεσμική έκφραση της ορθόδοξης πίστης, που υπήρξε πράγματι το βασικό στοιχείο αναφοράς στη συνείδηση των χριστιανικών πληθυσμών της αυτοκρατορίας), έπαιξε όντως κεντρικό συνδεδετικό - ενοποιητικό ρόλο. Όχι όμως σε «εθνικές» γραμμές (η θρησκευτική συνείδηση δεν ταυτιζόταν με την εθνική, η οποία δεν είχε διαμορφωθεί ακόμη). Ούτε βεβαίως στην κατεύθυνση της ανατροπής του υφιστάμενου καθεστώτος, αλλά της υποταγής σε αυτό. Η κυριαρχούσα άποψη επομένως πως η

Εκκλησία υπήρξε ο «θεματοφύλακας» της εθνικής συνείδησης την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, δεν θα μπορούσε παρά να βρίσκεται μακριά από την ιστορική αλήθεια]. Έχοντας υπόψη όλα αυτά, η στάση της Εκκλησίας έναντι της Επανάστασης του 1821 ήταν η αναμενόμενη. Η επίσημη Εκκλησία τάχθηκε υπέρ της διατήρησης της επικρατούσας τάξης πραγμάτων. Το γεγονός αυτό εκφράστηκε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο στο ανώτατο επίπεδο της εκκλησιαστικής ιεραρχίας με τον αφορισμό της Επανάστασης από τον ίδιο τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε'. Διαφορετική, ωστόσο, υπήρξε η απήχηση της Επανάστασης στον κατώτερο κλήρο, που, όπως ειπώθηκε ήδη, προσέγγιζε κοινωνικο-ταξικά τις αγροτικές λαϊκές μάζες, τα προβλήματα, τις αγωνίες και τις προσδοκίες τους, μετέχοντας δραστήρια στον αγώνα, συχνά με το όπλο στο χέρι. [Ενδεικτικά - για τον πρωταγωνιστικό τους ρόλο στην Επανάσταση - θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τον αρχιμανδρίτη Γρηγόριο Δικαίο-Παπαφλέσσα (μέλος της «Υπέρτατης Αρχής» της Φιλικής Εταιρείας και από τους πιο δραστήριους «αποστόλους» της, - έπεσε στη μάχη το 1825), τον Διαφωτιστή λόγιο Άνθιμο Γαζή (επίσης μέλος της «Υπέρτατης Αρχής» της Φιλικής Εταιρείας και οργανωτή της Επανάστασης στη Θεσσαλομαγνησία), τον μητροπολίτη και οπαδό του Διαφωτισμού Κύριλλο Β' Αγραφιώτη (που αρνήθηκε να κοινοποιήσει τον αφορισμό του Πατριάρχη και τάχθηκε με τους «καρμανιόλους» της Σάμου, μετέχοντας ο ίδιος στις μάχες), κ.ά.]} ←←←.

Στα τρία προηγούμενα κείμενα (2ο, 3ο, 4ο) αποτυπώνεται το πώς η αδυναμία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να επεκτείνει τα εδάφη της μετά το τέλος του 17ου αιώνα, σε συνδυασμό με την εμφάνιση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, οδήγησε στη σταδιακή παρακμή της και σε προσαρμογές τόσο στο επίπεδο των σχέσεων παραγωγής όσο και σε αυτό του οθωμανικού κράτους. Επιπλέον, στα κείμενα αυτά υπογραμμίζεται η διαφοροποίηση της φυλογενετικής υποτέλειας, ανάλογα με την ταξική θέση των υποτελών, ενώ σημειώνονται και οι δυνατότητες ένταξης μερίδας των υποτελών στο διοικητικό μηχανισμό του οθωμανικού κράτους.

Το πέμπτο κείμενο, με τίτλο *«Η οικονομική ανάπτυξη τα χρόνια πριν την Επανάσταση (18ος - αρχές 19ου αιώνα). Η διαμόρφωση της ελληνικής αστικής τάξης»*, επικεντρώνεται στο πως η επέλαση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (στο εμπόριο, στη ναυτιλία, στη βιοτεχνία, κλπ.) επηρέασε

τους ελληνόφωνους πληθυσμούς της, μεταβάλλοντας την ταξική διάρθρωση των περιοχών όπου ζούσαν και οδηγώντας στη διαμόρφωση της ελληνικής αστικής τάξης και αντίστοιχης εθνικής συνείδησης. Μέσω της παρουσίασης της οικονομικής βάσης της εποχής δίνεται η δυνατότητα κατανόησης της επίδρασης που ασκούσαν στους ελληνόφωνους πληθυσμούς η ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων με τα καπιταλιστικά κράτη της εποχής και κατά προέκταση η γνωριμία τους με τα αστικά ριζοσπαστικά ρεύματα της Ευρώπης.

Μια καταγραφή διαφορετικών κοινωνικών δυνάμεων της εποχής, των αντικρουόμενων συμφερόντων τους και κατά προέκταση των διαφορετικών τους πολιτικών προταγμάτων, καθώς και το πώς αυτά επέδρασαν στη στάση που κράτησαν απέναντι στην Επανάσταση, - αλλά και στο χαρακτήρα της, - δίνεται στο έκτο κείμενο που έχει τίτλο *«Ο ρόλος και η στάση των κοινωνικών δυνάμεων της εποχής στην Επανάσταση του 1821. – Ο χαρακτήρας της Επανάστασης»*.

Το έβδομο κείμενο, με τίτλο *«Σχετικά με το ρόλο των ξένων Δυνάμεων»*, στέκεται στα αλληλοσυγκρουόμενα σχέδια των λεγόμενων Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, όπως αυτά συσχετίζονταν με τη στάση τους απέναντι στο λεγόμενο Ανατολικό Ζήτημα και καθόρισαν την αντιμετώπιση της Επανάστασης του 1821. Στο κείμενο καταγράφονται εξονυχιστικά οι διαρκείς αλλαγές της στάσης των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στους επαναστατημένους Έλληνες, όπως αυτές καθορίζονταν από τις διαρκείς τροποποιήσεις στη ισορροπία δυνάμεων και από την εξέλιξη των πολεμικών αναμετρήσεων της Επανάστασης.

Το όγδοο κείμενο, με τίτλο *«Τα Συντάγματα της αστικής Επανάστασης του 1821»*, καταγράφει το πώς αποτυπώθηκε ο αστικός χαρακτήρας της Επανάστασης, αλλά και οι κοινωνικές ταξικές συγκρούσεις της περιόδου στα Συντάγματα που ψήφισαν οι Εθνοσυνελεύσεις. Επίσης, αναζητά σε αυτά τις ιδεολογικές-πολιτικές επιρροές από αντίστοιχα κείμενα αστικών επαναστάσεων της εποχής, αλλά και από εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Το ένατο κείμενο, που έχει τίτλο *«Εμφύλιες συγκρούσεις και εμφύλιοι πόλεμοι της Επανάστασης του 1821»*, εξετάζει το πώς ο διαφορετικός

βαθμός αστικοποίησης των κοινωνικών δυνάμεων που συμμετείχαν στην Επανάσταση επηρέαζε το βαθμό ωρίμανσης της εθνικής τους συνείδησης και διαπλέκονταν με τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων, πυροδοτώντας ενδοεπαναστατικές αντιπαραθέσεις. Επιπρόσθετα το κείμενο επιχειρεί να αναδείξει ότι οι ενδοεπαναστατικές αντιπαραθέσεις αποτέλεσαν αναπόσπαστο στοιχείο όλων των αστικών επαναστάσεων, όπως και απαραίτητη προϋπόθεση για την επικράτηση της νέας αστικής εξουσίας.

→→→ {Στο δημόσιο λόγο για το 1821 και σε μερίδα της αστικής ιστοριογραφίας (ειδικότερα στην παλιότερη, αλλά και σε αυτήν των σχολικών βιβλίων) υπερτονίζεται η σημασία της «εθνικής ομοψυχίας». Στο ίδιο πλαίσιο, οι εμφύλιοι πόλεμοι (1823 - 1825) της ελληνικής Επανάστασης καταγράφονται λίγο - πολύ ως ένδειξη μιας ελληνικής ιδιομορφίας εσωτερικών ερίδων, που προκλήθηκαν συνήθως από προσωπικά κίνητρα και ιδιοτελή συμφέροντα και ικανών να καταστρέψουν όσα με κόπο έχτισε η εθνική ενότητα. Παράλληλα, μια εναλλακτική ιστοριογραφία (κυρίως σοσιαλδημοκρατικής και οπορτουνιστικής απόχρωσης, αλλά συχνά και φιλελεύθερης) επιχειρεί να παρουσιάσει τις εμφύλιες συγκρούσεις μακριά από τις συνθήκες της ταξικής πάλης και τα ιστορικά διακυβεύματα της εποχής. Αξιοποιώντας εργαλειακά την αντικειμενική ιστορικά αδυναμία των λαϊκών δυνάμεων της εποχής να καταστρώσουν αυτόνομο πολιτικό σχέδιο υπεράσπισης των συμφερόντων τους, όπως και τις αντιφατικές στοχεύσεις τμημάτων της αστικής τάξης, επιχειρεί να αποκρύψει άλλοτε την εκ γενετής εκμεταλλευτική φύση της αστικής τάξης και άλλοτε το ταξικό υπόβαθρο των εμφύλιων συγκρούσεων. Η κυριαρχία μιας εκ των δύο εξίσου αστικών αναγνώσεων της Επανάστασης του 1821 ή η αναλογία του μίγματός τους στην κυρίαρχη αστική ιστοριογραφία της κάθε εποχής συναρτάται από τις εκάστοτε προτεραιότητες της αστικής εξουσίας. Ωστόσο, η αναπαραγωγή και των δυο στοχεύει στην ωραιοποίηση της ιστορίας της αστικής τάξης και στην καλλιέργεια της πεποίθησης ότι τώρα, όπως και τότε, η διαταξική αποδοχή της αστικής εξουσίας είναι αυτή που μπορεί να εγγυηθεί την εκπλήρωση των λαϊκών αναγκών.

Οι εμφύλιες συγκρούσεις αποτέλεσαν ενδημικό φαινόμενο όλων των αστικών επαναστάσεων, γιατί τα διάφορα τμήματα της αστικής τάξης που αγωνίζονταν ενάντια στη φεουδαρχική εξουσία είχαν μεταξύ τους διαφορετικά

συμφέροντα, - και επομένως διαφορετικά σχέδια για τη μορφή του μελλοντικού καπιταλιστικού καθεστώτος και τον τρόπο κατάκτησης της εξουσίας, - διχογνωμίες σχετικά με τις απαιτούμενες διεθνείς συμμαχίες που θα εξασφάλιζαν τη νίκη της επανάστασης και τον ισχυρότερο ρόλο του μελλοντικού αστικού κράτους. Επιπλέον, η ολιγάριθμη τότε αστική τάξη, ερχόμενη αντιμέτωπη με τη φεουδαρχική εξουσία, ήταν υποχρεωμένη να κινητοποιήσει την πολυάριθμη αγροτιά και την εργατική τάξη. Όμως οι κοινωνικοί-ταξικοί σύμμαχοί της είχαν αιτήματα και επιδιώξεις αντίθετα με τα συμφέροντά της. Ως συνέπεια, η ριζοσπαστικοποίησή τους προξενούσε το φόβο όχι μόνο των παλιών φεουδαρχών, αλλά και της αστικής τάξης, η οποία, αφού ανέτρεψε τη φεουδαρχική εξουσία και εδραίωσε τη δική της, πρωτοστάτησε στην καταστολή τους. Όλα αυτά συνέβησαν τόσο στην Ολλανδική Επανάσταση όσο και στην Αγγλική, τη Γαλλική και την Αμερικάνικη, με τις ιδιομορφίες και τις ιδιαιτερότητες που είχε η κάθε μια.

Σε ότι αφορά την Ελλάδα και τις εμφύλιες συγκρούσεις που σημειώθηκαν στη διάρκεια της Επανάστασης:

A) Η ανάπτυξη της ελληνικής αστικής τάξης συντελέστηκε στο πλαίσιο μιας κρατικής οντότητας στην οποία κυριαρχούσε διαφορετικός γενοφυλετικός πληθυσμός, ο οθωμανικός, και σε μια περίοδο που τα ευρωπαϊκά κεφάλαια διείσδυαν από κάθε πόρο της οθωμανικής εξουσίας, κατατρώνοντας τις παλιές σχέσεις παραγωγής, προωθώντας τις καπιταλιστικές και εντάσσοντας την ντόπια παραγωγή στην παγκόσμια αγορά. Κάθε ανάπτυξη της αστικής τάξης όξυνε την αντίθεσή της με την υπάρχουσα οθωμανική εξουσία, ενώ η έκρηξη της Επανάστασης σφραγίστηκε κυρίως από τη διάλυση του οθωμανικού κρατικού μηχανισμού στα εδάφη που κυριάρχησε η Επανάσταση. Ως αποτέλεσμα, όσοι Έλληνες αντιτάχθηκαν στην Επανάσταση επικρίθηκαν ως προδότες και έτσι συσκοτίστηκε ευκολότερα το αστικό περιεχόμενό της.

Όμως και στην περίπτωση της ελληνικής αστικής τάξης, ένα τμήμα της συσώρευσε κεφάλαιο εξαιτίας της προνομιακής του θέσης στο πλαίσιο της οθωμανικής εξουσίας. Μάλιστα, καθώς η τελευταία ήταν ένα φεουδαρχικό καθεστώς με ιδιαιτερότητες σε σχέση με τα αντίστοιχα της Δυτικής Ευρώπης, οι αντιφάσεις ανάμεσα στις κληρονομημένες σχέσεις εξουσίας και στις εξελίξεις στην παραγωγή ήταν πιο έντονες, όπως και οι ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής. Αναμφίβολα αυτές άφησαν το στίγμα τους στις διαφοροποιήσεις των

διαφόρων τμημάτων της αστικής τάξης και γενικότερα των κοινωνικών δυνάμεων της Επανάστασης και στη διαμόρφωση της εθνικής τους συνείδησης.

Β) Οι Πελοποννήσιοι κοτζαμπάσηδες, - οι οποίοι, λόγω της συμβολής τους στην εκδίωξη των Ενετών και στην προσάρτηση της Πελοποννήσου στην Οθωμανική Πύλη, απολάμβαναν δικαιώματα αυτοδιοίκησης και κατοχής, νομής και επικαρπίας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, - συγκροτούσαν μια υπό διαμόρφωση αστική μερίδα σε μια περίοδο εκχρηματισμού της αγροτικής παραγωγής και συνολικότερης μετάβασης προς την κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, με όλες τις διαφοροποιήσεις και αντιφάσεις που αναγκαστικά χαρακτηρίζουν μια τέτοια διαδικασία. Η σημαντικότερη διαφοροποίηση αφορούσε το βαθμό αστικοποίησής τους, ενώ η βασικότερη αντίφαση πήγαζε από το ότι τα προνόμια που απολάμβαναν στην εκμετάλλευση της γης παρέμεναν η πηγή του αρχικού πλουτισμού τους και των υπόλοιπων δραστηριοτήτων τους. Κατά συνέπεια, η Επανάσταση για την ανατροπή της οθωμανικής φεουδαρχίας ήταν απαραίτητη για την καλύτερη εκπλήρωση των συμφερόντων τους, αλλά και θα μπορούσε να τα απειλήσει αν αποτύγχανε η Επανάσταση ή αν έθετε ζήτημα διανομής της γης ή αν τους υπέτασσε σε μια συγκεντρωτική αστική εξουσία.

Παρόμοια περίπτωση αποτέλεσαν και οι αρματολοί της Ρούμελης. Ως κατασταλτικά όργανα του οθωμανικού κράτους από τον 16ο αιώνα, αντλούσαν τα έσοδα και το κύρος τους από αυτό. Την ίδια στιγμή κινδύνευαν από ενδοκρατικές έριδες, αλλά και από προσπάθειες διοικητικής και στρατιωτικής αναδιάρθρωσης της Αυτοκρατορίας, που απειλούσαν τη θέση τους. Έτσι, αν και οι σημαντικότεροι αρματολοί πήραν μέρος στα Ορλωφικά και στην Επανάσταση, πάντα συνέδεαν την έκβαση του απελευθερωτικού αγώνα με τη διατήρηση των προνομίων τους.

Γ) Μια διαφορετική περίπτωση αποτέλεσαν οι караβοкураίοι των νησιών. Η αυτοδιοίκηση των νησιών εξασφάλιζε την ταύτιση των εκλεγμένων στις διοικητικές θέσεις με τους κατόχους του πλούτου. Ωστόσο, σε αντίθεση με τους κοτζαμπάσηδες και πολύ περισσότερο με τους αρματολούς, ο πλούτος των караβοкураίων ήταν πολύ λιγότερο συνδεδεμένος με τη θέση τους στο φεουδαρχικό μηχανισμό διοίκησης. Η ελληνική εμπορική ναυτιλία του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα ήταν απόλυτα ενταγμένη στη λειτουργία της παγκόσμιας αγοράς. Οι караβοкураίοι, - οι οποίοι ήσαν ταυτόχρονα και

έμποροι, - αποτέλεσαν το πιο καθαρό δείγμα της αστικής τάξης και της επέκτασης των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όμως η διασύνδεσή τους με την παγκόσμια καπιταλιστική αγορά σήμαινε και εξάρτηση από τις διακυμάνσεις και τους ανταγωνισμούς της. Μετά το τέλος των Ναπολεόντειων Πολέμων οι караβοκυραίοι είδαν τους ευρωπαϊκούς ανταγωνιστικούς στόλους να επιστρέφουν στη Μεσόγειο, απειλώντας τα συμφέροντά τους. Ταυτόχρονα, παρέμενε ο μόνιμος βραχνάς της υψηλής φορολογίας και των επιτάξεων της οθωμανικής εξουσίας, που δεν αντιμετώπιζονταν αποκλειστικά με την προστασία που τους παρείχε η ρωσική σημαία ή οι Ευρωπαϊκές Διομολογήσεις, αφού αυτές επηρεάζονταν από την εκάστοτε οθωμανική εξωτερική πολιτική. Ήδη από το 1805 οι караβοκυραίοι της Ύδρας ήταν πρόθυμοι να τεθούν υπό την προστασία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, τίποτε απ' όλα αυτά δεν αποτελούσε οριστική λύση και δεν συγκρίνονταν με την ασφάλεια που θα τους προσέφερε η συγκρότηση ενός αστικού κράτους-προστάτη της ναυτιλίας. Αυτό βέβαια δεν σήμαινε ότι και στους κόλπους των караβοκυραίων εξέλειπαν οι ταλαντεύσεις. Απλά, στην περίπτωση τους, αυτές πήγαζαν από το φόβο διατάραξης των δοσοληψιών τους με τα οικονομικά κέντρα της εποχής και από την αμφισβήτηση της δυνατότητας νίκης της Επανάστασης και όχι από τα προνόμιά τους στο πλαίσιο της γερασμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ανάλογες ταλαντεύσεις χαρακτήριζαν και τους μεγαλεμπόρους, που επίσης ήταν διασυνδεδεμένοι με την παγκόσμια καπιταλιστική αγορά, αλλά και άλλα τμήματα του παροικιακού Ελληνισμού, που είχαν έρθει σε επαφή με τα αστικά ριζοσπαστικά ρεύματα. Η ήττα του Ναπολέοντα και η προσωρινή ανάσχεση της αστικής επαναστατικής θύελλας οδηγούσε ορισμένους από αυτούς στην αντίληψη για την ανάγκη μιας μακράς προπαρασκευαστικής περιόδου πριν την έναρξη της Επανάστασης.

Παρόμοια λειτούργησαν οι ταξικές και ενδοαστικές διαμάχες στους Φαναριώτες, οι οποίοι ήσαν ελληνόφωνοι χριστιανοί - ανώτεροι αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους, και οι οποίοι, εκμεταλλευόμενοι τη θέση τους, δραστηριοποιούνταν στο εμπόριο, στην πίστη, στη μίσθωση δημοσίων προσόδων, κλπ. Μέσα στις συνθήκες ανόδου της οικονομικής δύναμης, - και κατ' επέκταση της ιδεολογικής και πολιτικής επιρροής της αστικής τάξης, -

ένα κομμάτι τους στάθηκε στο πλευρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επιδιώκοντας να διατηρήσει τα προνόμια του ή και να πρωτοστατήσει σε έναν διοικητικό εκσυγχρονισμό της. Ταυτόχρονα, άλλοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη Φιλική Εταιρεία, στην Επανάσταση και στις εμφύλιες συγκρούσεις, συντασσόμενοι μάλιστα, ορισμένοι από αυτούς, με τις πιο ριζοσπαστικές αστικές μερίδες.

Δ) Από την άλλη πλευρά, οι λαϊκές δυνάμεις (αγρότες, κτηνοτρόφοι, εργάτες γης, βιοτέχνες και ολιγάριθμη εργατική τάξη των πόλεων) αποτέλεσαν το πιο γόνιμο έδαφος για την καλλιέργεια ενός επαναστατικού σχεδίου. Η θέση τους στην παραγωγή δεν τους παρείχε προνόμια που θα απειλούνταν από την Επανάσταση. Ωστόσο, αυτό το αντικειμενικό γεγονός (το ίδιο αντικειμενικό και πριν έναν αιώνα) δεν έφτανε για να πυροδοτήσει τις επαναστατικές τους διαθέσεις. Όμως τις παραμονές της Επανάστασης οι ναυτικοί συσσωρεύονταν άνεργοι στα νησιά, το ίδιο συνέβαινε με όσους επηρεάζονταν από την κρίση της ναυτιλίας, του εμπορίου και την καταστροφή της βιοτεχνίας, ενώ οι φτωχοί αγρότες αντιμετώπιζαν την κακή σοδιά του 1820 και τις συνεχείς αυξήσεις της φορολογίας. Σ' αυτές τις συνθήκες, οι επαναστατικές διακηρύξεις της αστικής Φιλικής Εταιρείας έδωσαν διέξοδο στις ανάγκες των λαϊκών δυνάμεων, που αδυνατούσαν να διαμορφώσουν αυτόνομη στρατηγική.

Ε) Ούτε ο κλήρος έμεινε ανεπηρέαστος από τις ταξικές διαμάχες της εποχής. [Έτσι, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, για παράδειγμα, τόσο με τις αντιρρήσεις του πριν την Επανάσταση σχετικά με την επικαιρότητά της, όσο και με την εκ των υστέρων στήριξη της και τις τοποθετήσεις του στη διάρκεια των εμφυλίων συγκρούσεων, ταυτίστηκε με τους κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου. Από την άλλη, ο αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος - Παπαφλέσας ήταν στέλεχος της Φιλικής Εταιρείας και υποστήριξε καθοριστικά την άμεση έναρξη της Επανάστασης, ήρθε σε σύγκρουση με τους πρόκριτους των νησιών και όταν συνάντησε τους ίδιους ενδοιασμούς από τους κοτζαμπάσηδες δεν δίστασε να συγκρουστεί ανοιχτά μαζί τους]. Με το μέρος της Επανάστασης τάχτηκε και σημαντικό κομμάτι του κατώτερου κλήρου που ζούσε σε παρόμοιες συνθήκες με τα φτωχά λαϊκά στρώματα.

ΣΤ) Η διαφορετική προέλευση και τα ιδιαίτερα συμφέροντα στις δυνάμεις του επαναστατικού μπλοκ αντανakλούνταν και στις αστικές επαναστατικές οργανώσεις της εποχής. Οι ίδιες ενδοαστικές διαφοροποιήσεις εκφράστηκαν σ' αυτές τις οργανώσεις, με επίκεντρο τους αντίρροπους προσανατολισμούς

στην εξωτερική πολιτική και στις διεθνείς συμμαχίες που θα έπρεπε να έχει η Επανάσταση.

Όλα τα παραπάνω αποτέλεσαν το υπόβαθρο των εμφύλιων συγκρούσεων στη διάρκεια της Επανάστασης.

Η επικράτηση της Επανάστασης, δηλαδή η κατοχύρωση των απελευθερωμένων εδαφών, έφερε στο προσκήνιο την ανάγκη πολιτικής συγκρότησης της νέας εξουσίας και παράλληλα τις υποβόσκουσες αντιθέσεις, οι οποίες οξύνθηκαν παραπέρα και έφτασαν μέχρι τον εμφύλιο πόλεμο. Ταυτόχρονα, άλλαξαν και οι συσχετισμοί μέσα στο μπλοκ των επαναστατών.

Η τύχη των εθνικών γαιών (δηλαδή των γαιών που ανήκαν στους Τούρκους που έφυγαν από τα απελευθερωμένα εδάφη) αποτέλεσε **κομβικό ζήτημα** των εμφύλιων συγκρούσεων. Οι караβοκυραίοι προωθούσαν την υποθήκη τους με αντίτιμο τον εξωτερικό δανεισμό και κατά συνέπεια όχι μόνο την αποζημίωσή τους, αλλά και τη συγκρότηση ισχυρού συγκεντρωτικού αστικού κράτους και τη στήριξη από την πλευρά της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. – Οι προσανατολισμοί των διαφόρων τμημάτων του επαναστατικού μπλοκ ως προς τις διεθνείς συμμαχίες της επαναστατικής εξουσίας όξυναν παραπέρα τις αντιθέσεις. – Από την άλλη πλευρά, οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου αντιμετώπιζαν τις εθνικές γαίες ως περιουσία τους και επιδίωκαν την εκποίησή τους ώστε να τις αγοράσουν, αν και ορισμένοι από αυτούς ευελπιστούσαν επίσης στη βρετανική προστασία. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνταν και οι Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί, που επίσης είχαν τη δυνατότητα εξαγοράς και εποφθαλμιούσαν την πλούσια πελοποννησιακή γη. Οι λαϊκές δυνάμεις προσδοκούσαν μοίρασμα της γης, ενώ οι οπλαρχηγοί της Πελοποννήσου αρνούσαν την υποθήκευση ή την εκποίησή της, επειδή κατανοούσαν ότι, αδυνατώντας να αγοράσουν την εκποιημένη γη, θα βρίσκονταν στο περιθώριο της μελλοντικής παραγωγής και της νέας εξουσίας. Έτσι, απαιτούσαν να τους δοθεί η γη ως αντάλλαγμα για τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες.

Η κορύφωση της σύγκρουσης πραγματοποιήθηκε στη Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους (Μάης - Απρίλης 1823) και λίγους μήνες μετά άρχισε ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος της Επανάστασης. Ακολούθησε ένα χρόνο μετά ο δεύτερος}←←←.

Το δέκατο κείμενο έχει τίτλο «*Η περίοδος της διακυβέρνησης του Ιωάννη Καποδίστρια*» και αναδεικνύει τον αστικό χαρακτήρα του κράτους που προέκυψε από την Επανάσταση μέσα από την καταγραφή τόσο των μέτρων του κυβερνήτη Καποδίστρια όσο και των εσωτερικών και εξωτερικών αντιδράσεων που συνάντησαν και οι οποίες αποδίδονταν στα αλληλοσυγκρουόμενα κοινωνικά-ταξικά συμφέροντα της εποχής.

Το βιβλίο κλείνει με ένα χρονολόγιο των σημαντικότερων γεγονότων της εποχής, σκοπεύοντας να βοηθήσει τον αναγνώστη να προσανατολιστεί καλύτερα στα γεγονότα της περιόδου.

III.

Η ιστορική αποτίμηση της Επανάστασης του 1821, όπως και κάθε άλλου ιστορικού γεγονότος, εκκινεί από συγκεκριμένη ταξική οπτική, συνδέεται αντικειμενικά με τη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα και επομένως αξιοποιείται στη διαμόρφωση συγκεκριμένης συνείδησης αναφορικά με το επιθυμητό μέλλον. [Είναι ενδεικτικό ότι ανάμεσα στους τέσσερεις άξονες δράσεων της Επιτροπής «Ελλάδα 2021» μόνο ο ένας αφιερώνεται στο «1821 στην Ελλάδα και στον κόσμο». Οι υπόλοιποι τρεις τιτλοφορούνται «*Η Ελλάδα σήμερα μετά από μια πορεία 200 χρόνων*», «*Έλληνες που αφήνουν το αποτύπωμά τους στον κόσμο*» και «*Το 2021 ως παράθυρο για την Ελλάδα του μέλλοντος*»]. Για τον ίδιο λόγο, διαχρονικά και ανεξάρτητα από την επάρκεια της ιστορικής τεκμηρίωσης, η ελληνική αστική τάξη και οι πολιτικοί και ιδεολογικοί της εκπρόσωποι χρησιμοποιούν τις επετείους της Επανάστασης του 1821, προκειμένου να προωθήσουν το βασικό αστικό ιδεολόγημα της «ενικής ενότητας». Με άλλα λόγια, ταυτίζουν τα συμφέροντα της αστικής τάξης με τα συμφέροντα του ελληνικού λαού, προκειμένου να προωθήσουν τις εκάστοτε προτεραιότητες της καπιταλιστικής εξουσίας. Συστηματική προσπάθεια αξιοποίησης της ιστορίας προς όφελος του παραπάνω αστικού ιδεολογήματος πραγματοποιείται και στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος.

Όλα τα παραπάνω καθόλου δεν σημαίνουν ότι η αστική εξουσία και οι απολογητές της προωθούν τα τελευταία 200 χρόνια μια ενιαία και απaráλλαχτη ιστορία της Επανάστασης. Αντίθετα. Στο πέρασμα των χρόνων η κυρίαρχη αστική ιστοριογραφία για την Επανάσταση έχει διαφοροποιηθεί σημαντικά εξαιτίας των διαφορετικών προτεραιοτήτων της αστικής εξουσίας σε κάθε εποχή, των διακριτών συμφερόντων αντίπαλων μερίδων της αστικής τάξης (που αντανakλούνταν και σε αντιπαραθετικές «αναγνώσεις» της ιστορίας) και της αλλαγής του ταξικού συσχετισμού δυνάμεων σε κάθε περίοδο, αλλά και της πολεμικής προς την κυρίαρχη αστική ιστοριογραφία από την πλευρά της κομμουνιστικής ιστοριογραφίας.

Έτσι, οι αλληλοσυγκρουόμενες βιοματικές καταγραφές των πρωταγωνιστών της Επανάστασης των πρώτων χρόνων, έδωσαν τη θέση τους στη συνέχεια, το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, σε πιο συνεκτικά έργα ιστορικών, που στο επίκεντρο έθεταν τη συνέχεια του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα ως την εποχή τους, αξιοποιώντας συχνά δοξασίες, ακόμα και θρύλους. Αυτή η μορφή της ιστοριογραφίας εξυπηρετούσε στο να στηρίζει το θεμέλιο της αστικής εξωτερικής πολιτικής της περιόδου, δηλαδή τη Μεγάλη Ιδέα, το στόχο της είχε την επέκταση των εδαφών του ελληνικού αστικού κράτους.

Όταν η Μεγάλη Ιδέα συντρίφτηκε ύστερα από τη Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή (1922), – και σε μια περίοδο που διατυπώνονταν για πρώτη φορά η πολεμική της κομμουνιστικής ιστοριογραφίας, – η αστική ιστοριογραφία αναγκάστηκε να προχωρήσει στις απαραίτητες προσαρμογές. Στα χρόνια του Μεσοπολέμου η προσπάθεια εξασφάλισης της συναίνεσης της εργατικής τάξης και των λαϊκών στρωμάτων απογαλακτίστηκε σε σημαντικό βαθμό από τα μεγαλοϊδεατικά σχέδια, ενώ η ήττα στη Μικρασιατική Εκστρατεία και οι συμφορές που ακολούθησαν αποδόθηκαν σε δόλια ξένα σχέδια, κάποτε στον εσωτερικό ταξικό εχθρό ή και στα δύο μαζί.

Η όξυνση της ταξικής πάλης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940, με αποκορύφωμα τον ένοπλο αγώνα του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, αλλά και η προσπάθεια του ΚΚΕ να εκφράσει τους εργατικούς και λαϊκούς αγώνες της περιόδου ως «συνέχεια» του 1821 και τα αιτήματά τους ως εκπλήρωση των ανεκπλήρωτων σκοπών της Επανάστασης, οδήγησε σε νέα αναδιαμόρφωση των επιχειρημάτων της αστικής ιστοριογραφίας. Όλο και περισσότερο στα έργα των αστών ιστορικών και στους λόγους των αστών πολιτικών η ιστορία της Επανάστασης απεκδύονταν από τα ριζοσπαστικά της χαρακτηριστικά και αναδεικνύονταν οι πιο καθυστερημένες και συντηρητικές δυνάμεις που συμμετείχαν σ' αυτήν.

Όμως η κυρίαρχη αστική ιστοριογραφία σε αυτή είχε φτάσει πλέον σε φανερό τέλμα. Η ανάληψη της αστικής διακυβέρνησης από το ΠΑΣΟΚ, το 1981, ολοκλήρωσε τη μεταπολιτευτική στροφή στην αστική ιστοριογραφία. Η νέα σοσιαλδημοκρατική ανάγνωση του 1821, αποτινάσσοντας τις χοντροκοπιές και τα αντιεπιστημονικά επιχειρήματα της προηγούμενης περιόδου, προσέδωσε νέο κύρος στις αστικές ιστορικές προσεγγίσεις και στην επίσημη ιστορία των σχολικών βιβλίων και των πανεπιστημιακών συγγραμμάτων. Ταυτόχρονα, πείθοντας ότι η Επανάσταση ήταν λαϊκή δημοκρατική και ότι οι ανεκπλήρωτοι στόχοι της δικαιώνονταν στο πλαίσιο της μεταπολιτευτικής διακυβέρνησης, ανασυγκρότησε την εθνική ενότητα σ' ένα νέο, αλλά εξίσου εκμεταλλευτικό έδαφος. Παραλλαγές μιας τέτοιας αστικής προσέγγισης της Επανάστασης βλέπουμε και στην ιστοριογραφία της οπορτουνιστικής κατεύθυνσης. Το πιο επικίνδυνο χαρακτηριστικό αυτής της ανάλυσης (και ανάλογων αστικών ιστοριογραφιών) αφορά τη διαστρέβλωση του πραγματικού ταξικού χαρακτήρα της Επανάστασης του 1821. Παρουσιάζοντας της Επανάσταση όχι ως αστική-εθνικοαπελευθερωτική αλλά ως λαϊκή δημοκρατική, αποκρύπτει το πραγματικό περιεχόμενο της εξουσίας και του κράτους που προέκυψε από αυτήν.

Στις μέρες μας, με την αστική εξουσία να προσανατολίζεται σε αναβάθμιση του ρόλου της στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και στην Ανατολική Μεσόγειο και σε διείσδυση του ελληνικού κεφαλαίου στα πρώην σοσιαλιστικά Βαλκάνια, η αστική ιστοριογραφία υιοθετεί όλο και περισσότερο μια κοσμοπολίτικη ανάλυση. Από τη μια στιγματίζεται ο ρόλος της επαναστατικής βίας στην ιστορική εξέλιξη κι από την άλλη λειαινόνται οι αιχμές στην παρουσίαση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επηρεάζοντας αναγκαστικά και τον τρόπο παρουσίασης της Επανάστασης του 1821. Ταυτόχρονα, συνυπάρχει και η εθνικιστική κατεύθυνση στην αστική ιστοριογραφία. [Η αντιπαράθεση των δύο αυτών κυρίαρχων τάσεων της αστικής ιστοριογραφίας εκφράζεται και μέσα στους κόλπους της Επιτροπής «Ελλάδα 2021»]. Και οι δύο αυτές τάσεις της αστικής ιστοριογραφίας, με τις παραλλαγές τους, εκτός από τα αντιτιθέμενα συμφέροντα τμημάτων της αστικής τάξης, ενσαρκώνουν και μια αντίφαση βαθιά ριζωμένη στον πυρήνα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της αστικής εξουσίας. Η αστική εξουσία μπορεί να υφίσταται και να νομιμοποιείται στη συνείδηση της εργατικής τάξης και των φτωχών λαϊκών στρωμάτων μόνο εξασφαλίζοντας την κυριαρχία της στο πλαίσιο ενός έθνους-κράτους και επικαλούμενη την εθνική ενότητα ανάμεσα στους εκμεταλλευτές και τους εκμεταλλεζόμενους. Όμως την ίδια στιγμή τα οικονομικά συμφέροντα της αστικής τάξης, καθώς και η αντικειμενική τάση διεθνοποίησης του κεφαλαίου, απαιτούν αναγκαστικά συμμαχίες με άλλες αστικές εξουσίες, στο πλαίσιο των ιμπεριαλιστικών ενώσεων και οργανισμών ή και εκτός αυτού του πλαισίου. Ακόμα, απαιτούν εισαγωγές και εξαγωγές κεφαλαίων, πρώτων υλών, υπηρεσιών και εργατικού δυναμικού, αμφισβητώντας έμπρακτα την προτεραιότητα του έθνους-κράτους. Και όλα αυτά μέσα στο πλαίσιο ενός διαρκούς ανταγωνισμού και μεταβαλλόμενων ισορροπιών ανάμεσα στα αστικά κράτη, με αποτέλεσμα οι περίοδοι ενίσχυσης της συνεργασίας τους να εναλλάσσονται με αυτές των πολεμικών αναμετρήσεων, οδηγώντας σε αντίστοιχα μονοπάτια και την αστική ιστοριογραφία.

IV.

Η ενασχόληση του ΚΚΕ με την Επανάσταση του 1821 χρονολογείται από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του έως τις μέρες μας. Αιτία, που ώθησε στην πραγματοποίηση αυτής της προσπάθειας, δεν ήταν μόνο η σημασία Της Επανάστασης του 1821 αυτής καθεαυτής και οι ανάγκες της ιδεολογικής διαπάλης με την αστική ιστοριογραφία. Αποφασιστικά επέδρασε και το γεγονός ότι η ανάλυση για τον χαρακτήρα της Επανάστασης του 1821, τις κινητήριες δυνάμεις της, τους στόχους και το αποτέλεσμά της, συνδεόταν με τη μελέτη της γέννησης και της ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα, ως βάση για τη διαμόρφωση της στρατηγικής του ΚΚΕ. [Στη διάρκεια ενός αιώνα οι επεξεργασίες του ΚΚΕ για το 1821 περιλαμβάνονται σε συλλογικές κομματικές επεξεργασίες, σε ατομικές μελέτες κομμουνιστών συγγραφέων, σε επιστημονικές ημερίδες και εκδηλώσεις και σε πλήθος άρθρων σε κομματικά περιοδικά και στο «Ριζοσπάστη»].

Στην κομματική ιστοριογραφία πρώτο χρονολογικά έργο για το 1821 είναι το βιβλίο του Γιάννη Κορδάτου, *«Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821»*, που κυκλοφόρησε το 1924.

Η απήχηση του βιβλίου ήταν μεγάλη και προκάλεσε ισχυρές αρνητικές αντιδράσεις, με πρωταγωνιστές το επίσημο κράτος και την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδας. Η δικτατορική κυβέρνηση Πάγκαλου το κατέσχεσε και απαγόρευσε την κυκλοφορία του, ενώ δεκάδες μαθητές και σπουδαστές αποβλήθηκαν από τις σχολές τους επειδή το διάβασαν.

Στο βιβλίο, ανάμεσα στα άλλα, ξεχωρίζουμε δύο κύρια ζητήματα: 1) Το πρώτο αφορά τον ορισμό της έννοιας «έθνος». Ο Κορδάτος υποστήριξε ότι το Ελληνικό Έθνος έχει τις ρίζες του στο τέλος του Μεσαίωνα, όταν η φεουδαρχία άρχισε να κλονίζεται και η αστική τάξη έκανε τα πρώτα της βήματα ως νέα, ανερχόμενη κοινωνική δύναμη. *«Στην αρχαία εποχή»*, έγραφε ο Κορδάτος, *«υπήρχαν Έλληνες και Ελληνικές Πολιτείες, όχι όμως Ελληνικό Έθνος με σημασία πολιτική. Ελληνισμός στο Μεσαίωνα με την έννοια του έθνους δεν υπήρξε ποτέ. Υπήρχαν μόνο Έλληνες και*

ελληνόγλωσσοι πληθυσμοί, δεν αποτελούσαν όμως συγκροτημένο Έθνος». Ασκώντας κριτική στον πατριάρχη της ελληνικής αστικής ιστοριογραφίας Κων/νο Παπαρρηγόπουλο, - που μιλούσε για «τρισχιλιόχρονο ελληνικό έθνος» (από την ομηρική εποχή ως τις μέρες του), - ο Κορδάτος έγραφε: *«Η ελληνική εθνότητα δεν έμεινε καθαρόαιμη μέσα στο διάβα των αιώνων. Ανακατεύτηκε με ένα σωρό άλλους λαούς στη Μεσόγειο και στην Ανατολή»*. Αντέκρουσε την αστική άποψη για το έθνος και στήριξε την άποψη του στον επιστημονικό - μαρξιστικό ορισμό για το έθνος που είχε διατυπώσει μερικά χρόνια πριν ο Στάλιν: *«έθνος είναι η ιστορικά διαμορφωμένη σταθερή κοινότητα ανθρώπων, που εμφανίστηκε πάνω στη βάση της κοινής γλώσσας, του κοινού εδάφους, της κοινής οικονομικής ζωής και της κοινής ψυχοσύνθεσης, που εκδηλώνεται στην κοινότητα του πολιτισμού»*. 2) Το δεύτερο σημαντικό ζήτημα στο βιβλίο του Κορδάτου είναι ότι, με βάση ένα τεράστιο υλικό, είδε την επανάσταση του 1821 ως προϊόν της σύγκρουσης των παλιών φεουδαρχικών σχέσεων παραγωγής με τις αναπτυσσόμενες παραγωγικές δυνάμεις και τις καπιταλιστικές σχέσεις, μέσα στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Και υπογράμμισε τον προοδευτικό ρόλο που έπαιξε η αστική τάξη εκείνη την εποχή: *«Η τάξις αυτή», έγραφε, «άσχετον αν αργότερα επέρασεν εις την αντίδρασιν, έπαιξε κατά τους χρόνους εκείνους προοδευτικόν ρόλον και μάλιστα ρόλον πρωταγωνιστού εις την προπαρασκευήν και οργάνωσιν της εθνεγερσίας»*.

Επισημαίνοντας τα θετικά του βιβλίου, πρέπει ωστόσο να επισημανθούν και βασικές πλευρές της προσέγγισης του Κορδάτου που είναι λαθεμένες, όπως ότι *«η Επανάστασις του 1821 επροδόθη, όχι μόνον από τους κοτζαμπάσηδες και Φαναριώτες, αλλά και από τους αστούς»* και ότι η Ελλάδα *«είναι συγκεκαλυμμένον προτεκτοράτων της Αγγλίας»* και ο ελληνικός λαός *«ευρίσκεται εις κατάστασιν ημιαποίκου»*. Αυτά τα συμπεράσματα, με τη μία ή την άλλη μορφή, σημάδεψαν τις κομματικές αναλύσεις επί δεκαετίες.

Το βιβλίο του Κορδάτου αποτέλεσε το βασικό ιδεολογικό όπλο για το 1821 στο μαρξιστικό χώρο ως και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1930.

Από το 1933 - 1934 άλλαξε η τοποθέτηση του ΚΚΕ για το ρόλο που έπαιξε η αστική τάξη στην Επανάσταση του 1821.

Το Νοέμβρη του 1933 η ΚΟΜΕΠ δημοσίευσε το άρθρο του Γιάννη Ζέβγου με τίτλο *«Ο Κορδάτος σαν ιστορικός της επανάστασης του 1821»*. Η πολεμική που ασκούσαν στον Κορδάτο ήταν ότι *«εξυμνούσε την ελληνική μπουρζουαζία»* και επιχειρούσε *«να την παραστήσει σαν κύρια δύναμη της επανάστασης»*, παραγνωρίζοντας τον ρόλο που έπαιξαν στην Επανάσταση οι λαϊκές μάζες. *«Ο Γιάννης Κορδάτος»*, έγραφε ο Ζέβγος, *«δεν μπορεί να εκτιμήσει τη σημασία του αγροτικού ζητήματος, που αποτελούσε την ουσία της επανάστασης του 1821 και το ρόλο της αγροτιάς, που, μαζί με τους ναύτες, αποτελούσε την κύρια κινητήρια δύναμη της επανάστασης... Στην επανάσταση εκδηλώθηκε επιβλητικά το αριστερό, λαϊκό, δημοκρατικό μπλοκ από την επαναστατημένη αγροτιά, τους χειροτέχνες, ναύτες, μικροδιανοούμενους... Ήταν εκείνο που επέβαλε τους δημοκρατικούς θεσμούς, όπου επιβλήθηκαν»*. Επίσης, υποστήριζε ότι *«η ελληνική μπουρζουαζία στα 1821, παίρνοντας την ηγεμονία της επανάστασης, λόγω της έλλειψης διαμορφωμένης συνεπούς επαναστατικής τάξης, στηρίχτηκε στην αντίδραση, εσωτερικά και εξωτερικά»*. Και κατέληγε: *«Ποια ήταν τ' αποτελέσματα της επανάστασης; Η συντηρητικότητα, η αναποφασιστικότητα. Οι προδοσίες σ' ορισμένες στιγμές της ελληνικής μπουρζουαζίας ματαίωσαν τις θυσίες του ελληνικού λαού, ... έβαλαν τη βάση της υποδούλωσης της χώρας στο ξένο κεφάλαιο... Μα σήμερα το ελληνικό προλεταριάτο, καθοδηγούμενο από το ΚΚΕ, παλεύει να συγκεντρώσει γύρω του τις μάζες, για να λύσει τα απομεινάρια της μπουρζουαζοδημοκρατικής επανάστασης και να την περάσει σε προλεταριακή»*. Κατά τον Ζέβγο, η Επανάσταση ήταν εθνικοαπελευθερωτική. Αυτή η τοποθέτηση, με παραλλαγές, σημάδεψε όλες τις σχετικές επεξεργασίες του ΚΚΕ για περισσότερο από μισό αιώνα.

Ο Ζέβγος δεν ερμήνευσε αντικειμενικά την επαναστατική δράση της αγροτιάς, που είναι κοινό χαρακτηριστικό όλων των αστικών επαναστάσεων, αφού είχε συμφέρον να καταργηθεί η φεουδαρχική εξάρτησή της. Όσο για τους χειροτέχνες και τους μικροδιανοούμενους, δεν παύουν να αποτελούν ανώριμα και κατώτερα τμήματα της ανερχόμενης τότε αστικής τάξης.

Όταν δημοσιεύτηκε το άρθρο του Ζέβγου, το ΚΚΕ προετοιμαζόταν για την 6η Ολομέλεια της Κ.Ε. (Γενάρης 1934), που διαμόρφωσε τη στρατηγική των σταδίων, δηλαδή ότι η επανάσταση στην Ελλάδα θα ήταν αστικοδημοκρατική, με *«πορεία λίγο ή πολύ γρήγορου περάσματος της αστικοδημοκρατικής επανάστασης σε επανάσταση σοσιαλιστική»*. Ακολούθησαν το 7ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς (ΚΔ) και το 6ο του ΚΚΕ, το οποίο διατήρησε την ουσία της σταδιοποιημένης στρατηγικής, όμως τροποποίησε την πολιτική συμμαχιών, θέτοντας στόχο τη συνεργασία και με αστικές δυνάμεις.

Στο άρθρο του Ζέβγου απάντησε ο Κορδάτος με το ίδιο πολεμικό πνεύμα: *«Στα βιβλία μου»*, λέει ο Κορδάτος, *«βάζω μια κεντρική θέση: Πως η Επανάσταση του 1821 ήταν ένα εθνικοαστικό κίνημα... Πουθενά δε γράφω ότι η Επανάσταση του 1821 και οι θυσίες της άνηκαν αποκλειστικά και είναι έργο της αστικής τάξης. Εκείνο που γράφω εγώ είναι ότι η ελληνική μπουρζουαζία, - όχι βέβαια στο σύνολό της, - έπαιξε ρόλο επαναστατικό και προοδευτικό... Τον προοδευτικό αυτόν ρόλο πρώτος απ' όλους τον τονίζει ο Μαρξ. Ο φτωχοαγροτικός πληθυσμός της επαναστατημένης Ελλάδας δεν είχε συνείδηση ούτε της δύναμης, ούτε της κοινωνικής του οντότητας. Στο μεγαλύτερο μέρος του, επηρεαζόταν από τους ηγέτες της αστικής τάξης»*.

Από τις τοποθετήσεις των δύο πλευρών προκύπτει, όσον αφορά το χαρακτήρα και τις κινητήριες δυνάμεις της Επανάστασης του 1821, ότι το δίκιο στη μεταξύ τους διαπάλη βρισκόταν με το μέρος του Κορδάτου, ανεξάρτητα από τα όποια λάθη και τις αντιφάσεις του.

Με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και στη συνέχεια με την ίδρυση του ΕΑΜ, οι τοποθετήσεις του Κόμματος προσαρμόστηκαν στη γραμμή της εθνικοαπελευθερωτικής πάλης. Ο ΕΑΜικός αγώνας προβλήθηκε ως το «νέο 1821». Χαρακτηριστικό ήταν το άρθρο του Κώστα Καραγιώργη στην ΚΟΜΕΠ της Κατοχής με τίτλο: «*ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ 1821 - ΚΟΡΥΣΧΑΔΕΣ 1944*», όπου έγραψε: «*Η σύγκληση του Εθνικού Συμβουλίου συνδέει το σημερινό εθνικό και κοινωνικό κίνημα με όλη τη βασανισμένη οδυνηρή πορεία του ελληνικού λαού από το 1821 και την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου ως τα σήμερα*». Πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ ότι από τη φύση και τον χαρακτήρα του ως το Κόμμα της εργατικής τάξης, το ΚΚΕ δεν ήταν δυνατό εξ αντικειμένου να γίνει ο συνεχιστής του 1821. Μπορούσε να γίνει ο συνεχιστής μόνο με την έννοια του να ηγηθεί της πάλης για την ανατροπή της αστικής εξουσίας, που αποτελεί συνέχεια στο ιστορικό γίνεσθαι της διαδοχής των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων. Σε μία τέτοια πάλη θα ήταν συμβατή και σ' έναν βαθμό επιβεβλημένη η επίκληση της ηρωικής δράσης των αγωνιστών του '21, ως ένα στοιχείο οικείο για να συνεγείρει τη λαϊκή ορμή, ενσωματωμένο όμως στα νέα ιστορικά καθήκοντα των μαζών.

Μετά την απελευθέρωση, και ενώ είχε αναπτυχθεί η συζήτηση για τη βιομηχανική ανάπτυξη, κυκλοφόρησε, το 1945, το Πρώτο Μέρος του έργου του Γιάννη Ζέβγου «*Σύντομη Μελέτη της Νεοελληνικής Ιστορίας*», στο οποίο αναφέρεται: «*Η βιομηχανική επανάσταση, που από μισό αιώνα πριν είχε αρχίσει στην Αγγλία, ήταν άγνωστη στην Ελλάδα. Το εμπορικό κεφάλαιο δεν είχε αρχίσει να μετατρέπεται σε βιομηχανικό, και αυτό το εμπορικό κεφάλαιο ήταν δυνατό ιδίως στο εξωτερικό. Στην καθαυτή Ελλάδα το εμπορικό κεφάλαιο το αντιπροσώπευαν πιο πολύ οι γυρολόγοι... Οι τσιφλικάδες ασχολιόνταν με την τοκογλυφία, καθώς και με το εμπόριο*». Στην πραγματικότητα, πριν ακόμα από το 1821, στα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου, αλλά και σε σημαντικές πόλεις όπου κυριαρχούσε το ελληνικό στοιχείο (ανεξάρτητα από το αν εντάχθηκαν αργότερα στο ελληνικό κράτος), καθώς και στις παροικίες, είχε πραγματοποιηθεί η πρωταρχική συσσώρευση της ελληνικής αστικής τάξης. Οι πλοιοκτήτες λειτουργούσαν ως μεταφορείς και ως έμποροι, ενώ έδιναν ώθηση στη ναυπηγική δραστηριότητα. Παράλληλα, η ανάπτυξη

της ναυτιλίας απαιτούσε δανεισμό και ενίσχυε τη δράση του τοκοφόρου κεφαλαίου. Στον τομέα της ναυτιλίας έγινε το διπλό ιστορικό πέρασμα που αναδεικνύει ο Μαρξ, δηλαδή του εμπόρου που γίνεται άμεσα βιομήχανος - εφοπλιστής και του βιομήχανου - εφοπλιστή που γίνεται έμπορος. Αλλά και η βαρύτητα των βιομηχανικών κλάδων - ορυχείων, μεταποίησης, Ενέργειας, ύδρευσης, μεταφορών κλπ. - στον προσδιορισμό του βαθμού ανάπτυξης των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής δεν αναιρείται λόγω της σημαντικής διείσδυσης του ξένου κεφαλαίου σε αυτούς.

Την περίοδο του αγώνα του ΔΣΕ, η θέση ότι ο λαϊκός αγώνας ήταν συνέχεια του '21 διατηρήθηκε, παρότι δεν γινόταν καμία αναφορά για το 1821 στα Επίσημα Κείμενα του Κόμματος.

Στις 12 - 14 Δεκέμβρη 1953 συνήλθε στη Ρουμανία η 4η Πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ. Ανάμεσα στα θέματά της ήταν το «Σχέδιο Προγράμματος του ΚΚΕ», με εισηγητή τον Νίκο Ζαχαριάδη. Στο κείμενο που δόθηκε στη δημοσιότητα, υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για το 1821: *«Ο χαρακτήρας της λαϊκής επανάστασης του 1821 ήταν εθνικός-απελευθερωτικός... Η επανάσταση έπρεπε να είναι αστικοδημοκρατική. Κινητήριες δυνάμεις ήταν: Το εμπορικό και ναυτεμπορικό κεφάλαιο, η αστική τάξη σαν ηγεμόνας της επανάστασης. Η αγροτιά, σαν ο κύριος φορέας της. Οι συντεχνίες και η φτωχολογιά στις πόλεις. Δηλαδή, όλος ο λαός»*. Σε αυτό το σημείο εκφράζεται μια αντίφαση ανάμεσα στις σωστά προσδιορισμένες «κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης» και τον «χαρακτήρα της επανάστασης». Η αντίφαση αφορά την αναγνώριση του ηγετικού ρόλου της αστικής τάξης από τη μια πλευρά και τον προσδιορισμό της επανάστασης ως λαϊκής από την άλλη. Η ηγετική κοινωνική δύναμη της επανάστασης, δηλαδή η αστική τάξη, είναι ο φορέας των νέων σχέσεων παραγωγής που θεμελιώνει η επανάσταση και κατά συνέπεια προσδιορίζει τόσο τον ταξικό χαρακτήρα της επανάστασης, όσο και της επιδιωκόμενης εξουσίας. Όμως, στις κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης συμμετέχουν και κοινωνικές δυνάμεις που έχουν συμφέρον από την κατάργηση της παλιάς εξουσίας (η αγροτιά, οι τεχνίτες, οι προλετάριοι κλπ.), ακόμα και αν έχουν αντιθέσεις με τη νέα τάξη εξουσίας. Το Σχέδιο αποσύρθηκε, αφού επικρίθηκε από το ΚΚΣΕ ως

σεχταριστικό, λύνοντας την αντίφαση σε λαθεμένη κατεύθυνση με τον ισχυρισμό ότι το 1821 ήταν «εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα των Ελλήνων ενάντια στην οθωμανική αυτοκρατορία». Η θέση για τον χαρακτήρα της Επανάστασης του 1821 μόνο ως εθνικοαπελευθερωτικής σχετιζόταν με την αντίληψη ότι στην Ελλάδα, ακόμα και τη δεκαετία 1950, υπήρχαν άλυτα αστικοδημοκρατικά προβλήματα, τη λύση των οποίων το Κόμμα έπρεπε να προτάξει έναντι του στόχου της εργατικής εξουσίας, συγκροτώντας δημοκρατικό μέτωπο με τις λεγόμενες προοδευτικές (αντιδεξιές - αντιβασιλικές κατά κανόνα) δυνάμεις.

Το 1958 κυκλοφόρησε το βιβλίο του Πέτρου Ρούσου «*Βοήθημα Νέας Ιστορίας της Ελλάδας*». Κατά τον Π. Ρούσο, το ελληνικό εμπορικό κεφάλαιο παρέμεινε στη μορφή του διαμεσολαβητικό - διαμετακομιστικό (κομπραδόρικο). Το αποτέλεσμα ήταν οι μεγαλέμποροι και μεγάλοι εμποροκαρaboκυραίοι, έχοντας εθιστεί σε υψηλά ποσοστά κερδών, «να υιοθετήσουν και επίσημα μετά την επανάσταση την εμπορομεσιτική οικονομική πολιτική της στενής συνεργασίας με το ξένο κεφάλαιο, βάζοντας σε δεύτερη μοίρα τις παραγωγικές επενδύσεις, κάτι που μετά την επανάσταση αποτελεί και υπαγόρευση της αγγλικής βασικά πολιτικής, που με το συναγωνισμό της καταστρέφει την ελληνική βιοτεχνία». Στην ίδια κατεύθυνση επέμεινε και ο Λεωνίδας Στρίγκος (1959) στο βιβλίο του «*Η επανάσταση του '21*».

Η ίδια κατεύθυνση διατηρήθηκε στην κομματική ιστοριογραφία από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 και μέχρι το 1990.

V.

Η Επανάσταση του 1821 ήταν **αστική εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση**, γνήσιο «τέκνο» της εποχής της. Προέκυψε ως συνέπεια των κοινωνικοοικονομικών αντιθέσεων που οξύνθηκαν την περίοδο μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Αποτέλεσε μία από τις κοσμογονικές αλλαγές που συντελούνταν εκείνη την περίοδο, έναν από τους πολλούς κρίκους των αστικών επαναστάσεων, που πραγματοποιήθηκαν στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα.

Η Επανάσταση του 1821 διδάχτηκε από τις αστικές επαναστατικές συνωμοτικές οργανώσεις άλλων χωρών και εμπνεύστηκε από τα Συντάγματα και τις Διακηρύξεις των καπιταλιστικών κρατών. Παράλληλα, ξεσπώντας σε μια περίοδο υποχώρησης των αστικών επαναστάσεων που ακολούθησε την ήττα του Ναπολέοντα, ενέπνευσε και ενθάρρυνε τα πιο ριζοσπαστικά ρεύματα των αστών επαναστατών. Γι' αυτό πολλοί ξένοι αστοί επαναστάτες προσχώρησαν ως εθελοντές στα επαναστατικά στρατεύματα και κάποιοι άφησαν και τη ζωή τους στα πεδία των μαχών, αποδεικνύοντας έμπρακτα ότι το πραγματικό διακύβευμα της Επανάστασης βρισκόταν πολύ πέρα από τον «ορίζοντα» της Εθνικής Ανεξαρτησίας.

Η Επανάσταση του 1821 υπήρξε αποτέλεσμα της ανάπτυξης των νέων καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στα εδάφη της φεουδαρχικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η βαθιά κρίση, που εκδηλώθηκε προεπαναστατικά στο εμπόριο και τη ναυτιλία (για να απλωθεί σε όλους λίγο - πολύ τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας), όξυνε περαιτέρω τις αντιθέσεις, αναδεικνύοντας με ακόμα πιο επιτακτικό τρόπο τα αδιέξοδα της υπάρχουσας κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης και φωτίζοντας την αναγκαιότητα της επαναστατικής ρήξης της αστικής τάξης με τη φεουδαρχική εξουσία.

Η ιστορική πρωτοβουλία για την Επανάσταση άνηκε στην ανερχόμενη τότε αστική τάξη. Αυτή ήταν που μετουσίωσε την αντίθεση στην οθωμανική υποτέλεια σε εθνική συνείδηση και τελικά σε επαναστατικό

πολιτικό πρόγραμμα. Ο στόχος της επαναστατημένης αστικής τάξης, δηλαδή η συγκρότηση ενός σύγχρονου αστικού έθνους - κράτους, σήμαινε ταυτόχρονα και ρήξη με τους όρους της οθωμανικής κυριαρχίας. Το γεγονός αυτό προσέδωσε στην Επανάσταση και απελευθερωτικό χαρακτήρα και επέτρεψε στην αστική τάξη να προσελκύσει ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις, - που βίωναν την ταξική εκμετάλλευση και τη φυλετική και θρησκευτική καταπίεση, - στα επαναστατικά της σχέδια.

Η επαναστατική οργάνωση της αστικής τάξης, η Φιλική Εταιρεία, διαδραμάτισε κεντρικό και αναντικατάστατο ρόλο σε αυτήν τη διαδικασία. Η Φιλική Εταιρεία ήταν η πρωτοπορία της ηγετίδας τάξης. Ήταν αυτή που προσανατολίστηκε από τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της αστικής τάξης και ξεπέρασε τις συγκρούσεις συμφερόντων, τις αναστολές και τις επιφυλάξεις των διαφορετικών μερίδων της. Ήταν αυτή που διαμόρφωσε ένα επαναστατικό σχέδιο ανεξάρτητο από τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής και στηριγμένο σε εκείνες τις κοινωνικές ταξικές δυνάμεις που είχαν συμφέρον να επαναστατήσουν. Ήταν αυτή που οργάνωσε τους επαναστάτες, που προετοίμασε (ηθικά και υλικά) την Επανάσταση και την έκρηξή της.

Έπειτα από την έκρηξη της Επανάστασης, τα διαφορετικά συμφέροντα των αστικών μερίδων και των άλλων κοινωνικών δυνάμεων που συμμετείχαν σε αυτή, προερχόμενα από τον φεουδαρχικό κατακερματισμό της παλιάς κοινωνίας και από τις διασυνδέσεις των συμφερόντων τους με διαφορετικά οικονομικά κέντρα της εποχής, εκφράστηκαν με αντιθέσεις για τον έλεγχο της ηγεσίας της Επανάστασης, τη μορφή του επιδιωκόμενου νέου κράτους και τις διεθνείς συμμαχίες του. Αποτέλεσμα της όξυνσης των αντιθέσεων ήταν, όπως είδαμε, η έναρξη ενδοεπαναστατικών συγκρούσεων, που κατέληξαν σε «εμφυλίους» πολέμους, δηλαδή σε πολεμικές αναμετρήσεις των διαφορετικών αστικών μερίδων, στις οποίες συμμετείχαν και άλλες κοινωνικές δυνάμεις. Οι «εμφύλιοι» πόλεμοι αποτέλεσαν τυπικό γνώρισμα όλων των αστικών επαναστάσεων και όχι κάποια ιδιαιτερότητα της «ελληνικής φυλής», όπως πολλοί υποστηρίζουν. Στην ελληνική περίπτωση συνέδραμαν στην τελική επικράτηση των πιο προωθημένων τμημάτων της αστικής τάξης με επίκεντρο τους πλοιοκτήτες και

εμπόρους, που είχαν συμμαχήσει με τους αστούς διανοούμενους, τα νέα αστικά στρώματα και τα πιο αστοποιημένα τμήματα των παραδοσιακών κοινωνικών ομάδων. Η επικράτησή τους εξασφάλισε τη συγκρότηση ενός σύγχρονου συγκεντρωτικού αστικού κράτους, σε στενή συμμαχία με την καπιταλιστική Βρετανική Αυτοκρατορία.

Το αστικό συγκεντρωτικό έθνος - κράτος αποτελούσε την πραγματική επαναστατική απάντηση της εποχής στα αδιέξοδα της φεουδαρχικής εξουσίας, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στην κατάργηση της ταξικής εκμετάλλευσης. Η φτωχή αγροτιά και η ολιγάριθμη ακόμη εργατική τάξη, που στελέχωσαν με ανιδιοτέλεια τις ένοπλες επαναστατικές δυνάμεις, ρίχτηκαν με ηρωισμό στα πεδία των μαχών και έδωσαν απλόχερα το αίμα τους στην Επανάσταση, κατάφεραν να αποτινάξουν το καθεστώς του ραγιά. Δεν πέτυχαν όμως και την κοινωνική τους απελευθέρωση. Η ελευθερία που επικαλούνταν οι αστικές επαναστατικές δυνάμεις αφορούσε μόνο την απελευθέρωση από τις σχέσεις φυσικού καταναγκασμού και το διάπλατο άνοιγμα του δρόμου για την κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Οι πολιτικά ανώριμες ακόμα λαϊκές δυνάμεις άργησαν να αντιληφθούν ότι η αστική εξουσία ήταν **το αντικειμενικό αποτέλεσμα της επανάστασης** και όχι της προδοσίας της. Παρ' όλα αυτά, το σπάσιμο του φόβου τους, ο ξεσηκωμός τους (κόντρα στις παραινήσεις ή και τις απειλές των ισχυρών, των «συνετών» κλπ.), η ανιδιοτέλειά τους στον αγώνα, η αντοχή τους στις δυσκολίες, γενικότερα η ισχύς του επαναστατημένου λαού, όλα αυτά αποτελούν διαχρονική πηγή έμπνευσης για τις σύγχρονες μάχες που έχει μπροστά του ο λαός.

Επίκαιρης σημασίας συμπέρασμα από την Επανάσταση του 1821 αποτελεί και το γεγονός ότι ο δυσμενής συσχετισμός δεν μπορεί να εμποδίσει σε τελική ανάλυση την ανατροπή ενός κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού, εφόσον έχουν ήδη αναπτυχθεί οι υλικές προϋποθέσεις που την απαιτούν. Η μεγάλη Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν μπόρεσε να αποτρέψει την ευόδωση της Επανάστασης και μάλιστα σε μια εποχή όπου η ήττα του Ναπολέοντα και η συγκρότηση της «Ιεράς Συμμαχίας» είχαν διαμορφώσει έναν δυσμενή διεθνή συσχετισμό για τις αστικές δυνάμεις.

Η Επανάσταση του 1821 αποτελεί ένα κομβικής σημασίας γεγονός στην Ιστορία του τόπου μας. Ως γενέθλια πράξη του ελληνικού αστικού κράτους, διαμόρφωσε το πλαίσιο μέσα στο οποίο εξελίχθηκε η ταξική πάλη ως τις μέρες μας.

Η αστική τάξη ανατρέχει στη γενέθλια πράξη του κράτους της (προσαρμόζοντας κάθε φορά το περιεχόμενό της στις εκάστοτε ανάγκες, στα συμφέροντα και τους σκοπούς της), προκειμένου να διαμορφώσει και να επιβάλει στις λαϊκές συνειδήσεις τη δική της «ανάγνωση» και «μνήμη» του παρελθόντος, τον δικό της αξιακό κώδικα στο σήμερα και τη δική της ατζέντα για το μέλλον. Προς αυτόν το σκοπό, αξιοποιείται κάθε φορά ένα διαφορετικό μείγμα αστικού εθνικισμού και αστικού κοσμοπολιτισμού, ενώ ως «συγκολλητική» ουσία όλων των παραπάνω επιστρατεύεται το ιδεολόγημα της «εθνικής ενότητας» και «ομοψυχίας». Καλλιεργείται η αντίληψη ότι το έθνος μεγαλουργεί όταν ομονοεί και καταστρέφεται όταν διχάζεται, η οποία χρησιμοποιείται διαχρονικά προκειμένου να συγκαλυφθούν οι υπάρχουσες και ανειρήνευτες ταξικές αντιθέσεις. Σήμερα, δύο αιώνες μετά, είναι η ίδια που προσπαθεί, με νύχια και με δόντια, να κρατήσει πίσω τους τροχούς της Ιστορίας. Γι' αυτό και παρουσιάζει την εξουσία της αιώνια, όπως έκαναν κάποτε και οι βασιλιάδες, οι ευγενείς και οι φεουδάρχες, προτού δουν τους θρόνους και την εξουσία τους να συντρίβονται από τους αναπόδραστους νόμους της κοινωνικοοικονομικής εξέλιξης.

Αν οι κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής και η συγκρότηση αστικών κρατών αποτελούσαν συντελεστή προόδου για την Ιστορία της ανθρωπότητας στις αρχές του 19ου αιώνα, σήμερα έχουν μεταβληθεί σε τροχοπέδη της. Η σημερινή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και η ολοένα μεγαλύτερη αντίφασή τους με τις υφιστάμενες σχέσεις παραγωγής εκδηλώνονται με όλο και μεγαλύτερη οξύτητα: Με οικονομικές κρίσεις, φτώχεια, ανεργία, πείνα, πολέμους και προσφυγιά. Με μια όλο και μεγαλύτερη αναντιστοιχία ανάμεσα στις σύγχρονες δυνατότητες και ανάγκες των ανθρώπινων κοινωνιών, από τη μια, και την υπονόμευσή τους από το καπιταλιστικό κέδρος, από την άλλη. Ο τεράστιος πλούτος που παράγεται από την εργατική τάξη δεν αντανακλάται στην ποιότητα ζωής των εργαζομένων. Αντίθετα, η ψαλίδα

ανάμεσα στους καπιταλιστές και τους ανθρώπους του μόχθου διαρκώς μεγαλώνει. Τα άλματα στην επιστήμη και την τεχνολογία δεν αξιοποιούνται για τη διευρυνόμενη ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών. Αντίθετα, γίνονται εργαλείο στα χέρια του κεφαλαίου για την περαιτέρω ένταση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων.

Όλα τα παραπάνω πιστοποιούν ότι **ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα ιστορικά ξεπερασμένο**, διάτρητο από τις αντιθέσεις και τις αντιφάσεις του, που, παρά τον υπάρχοντα αρνητικό συσχετισμό δυνάμεων, αργά ή γρήγορα θα κυοφορήσει την αλλαγή αυτού του συσχετισμού. Στη σημερινή εποχή, η σοσιαλιστική επανάσταση για την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας είναι η μοναδική προοδευτική απάντηση απέναντι στο γερασμένο καπιταλιστικό σύστημα. Ηγετική δύναμη της επανάστασης θα είναι ο κοινωνικός φορέας του καινούριου, η εργατική τάξη, που με την επαναστατική της πάλη θα εμπνεύσει και θα συσπειρώσει και τα λαϊκά τμήματα των μεσαίων στρωμάτων, για την ανατροπή της αστικής εξουσίας και την οικοδόμηση της εργατικής, για την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο και κάθε μορφής κοινωνικής καταπίεσης και ανισοτιμίας.
